
Stenografisch verslag van een openbaar verhoor in het kader van de parlementaire ondervragingscommissie Ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen (POCOB) op 10 februari 2020 in de Enquêtezaal van het Logement te Den Haag.

Gehoord wordt: de heer R. Sandee (terreurdeskundige).

Aanvang: 13.00 uur

Voorzitter: Rog

Griffier: Sjerp

Aanwezige leden van de commissie: Van den Berge, Kuzu, Edgar Mulder, Van Raak, Rog, Schonis, Segers, Stoffer en De Vries.

De **voorzitter**: Meneer Sandee, hartelijk welkom bij de parlementaire ondervragingscommissie. U staat bekend als terreurdeskundige. U heeft de commissie ook een notitie doen toekomen, waarvoor dank. Deze is ook gepubliceerd op de website van de Tweede Kamer. In dit verhoor zal de commissie u horen over de ongewenste beïnvloeding van maatschappelijke en religieuze organisaties in Nederland, zoals moskeeën, vanuit onvrije landen en hoe deze invloed kan worden doorbroken. U wordt gehoord als deskundige. Dit verhoor vindt onder ede plaats. U heeft ervoor gekozen om de belofte af te leggen. Ik vraag u om met uw belofte te bevestigen dat u uw verslag onpartijdig en naar beste weten zult uitbrengen.

In handen van de voorzitter legt de heer Sandee de belofte af.

De **voorzitter**: U staat nu onder ede. Omdat ik zelf een deel van het verhoor zal doen, leg ik de vergaderorde in handen van de ondervoorzitter, de heer Van Raak.

Voorzitter: Van Raak

De **voorzitter**: Dit verhoor zal worden afgenomen door de heer Rog en mevrouw De Vries. Ik geef eerst het woord aan de heer Rog.

De heer **Rog**: Meneer Sandee. In het verhoor met de directeur-generaal van de AIVD is het vooral gegaan over salafisme en de invloed op Nederlandse moskeeën en andere, daaraan gelieerde organisaties. U heeft vooral onderzoek gedaan naar de Moslimbroederschap. Kunt u die Moslimbroederschap kort duiden? Kunt u aangeven welke plek zij hebben in de wereld en specifiek in Nederland?

De heer **Sandee**: Laat ik het zo zeggen, de Moslimbroederschap is natuurlijk een van de oudste politieke religieuze organisaties. Ze is in de jaren twintig opgericht in Egypte en heeft zich snel kunnen versterken qua organisatie en politieke invloed in Egypte. Op een gegeven moment vindt er een interne machtsstrijd plaats in Egypte waardoor de Moslimbroederschap door, op dat moment, president Nasser wordt uitgeschakeld. De hele ideologie van de Moslimbroederschap verplaatst zich in het Midden-Oosten dan naar een land als Syrië. Er komt meer invloed in Jordanië en langzamerhand, na de jaren tachtig, verplaatst ze zich naar Europa.

De Moslimbroederschap in Europa is heel duidelijk gestuurd om een organisatie op te zetten. Meneer El-Helbawy uit Afghanistan/Pakistan krijgt eind jaren tachtig de opdracht om een internationale Moslimbroederschap op te zetten in Londen. Hij heeft daar een organisatie opgezet. De Moslimbroederschap is niet langer alleen de Egyptische Moslimbroederschap. Langzaam aan wordt er ook een structuur opgezet die moet zorgen voor verspreiding van de Moslimbroederschapsideologie in Europa. Die ideologie houdt met name ook politieke invloed in. De Moslimbroederschap is duidelijk een politieke organisatie die daadwerkelijk een organisatiestructuur heeft waarmee geprobeerd wordt om invloed te krijgen op politiek niveau.

In Europa zie je een overkoepelende organisatie, een parapluorganisatie, die Federatie van Islamitische Organisaties in Europa heet. Die heeft groepen die zich bezighouden met financieren en betalen van moskeeën, het beheren van moskeeën. Je hebt een groep die zich bezighoudt met de islamitische jurisprudentie. Die heet European Council for Fatwa and Research. De moskeeënbouw en het beheer van moskeeën wordt gedaan door de Europe Trust. Dan heb je nog twee organisaties. Een jeugdorganisatie, die heel strategisch, net als de federatie zelf, inmiddels van Engeland naar Brussel is verplaatst, heet FEMYSO; het hele verhaal staat in mijn position paper. Dan houden ze zich ook direct bezig met educatie. Dat doen ze via het European Institute for Human Sciences. Die organisatie houdt zich ook bezig met het opleiden van imams. Bijvoorbeeld de imam van de Essalam Moskee is opgeleid door de Islamitische Universiteit Rotterdam, die dan weer een samenwerkingsverband heeft met deze educatieorganisatie van de Moslimbroederschap.

Dat is het Europese deel. In Nederland is de Moslimbroederschap vrij nieuw. Midden jaren negentig wordt het opgezet. Dat heet dan de Liga van de Islamitische Gemeenschap in Nederland. Het is een kleine groep mensen die elkaar kennen: iemand van Iraakse afkomst, iemand van Syrisch-Palestijnse afkomst en een paar anderen, ook een Tunesiër. Interessant. Begin 2000 komt er een nieuwe naam naar boven: meneer Bouyafa. Hij probeert een soort kopie van de Europese structuur te creëren, met allerlei organisaties. Ik denk dat hij iets te ambitieus was en dat hij daardoor op een gegeven moment in de problemen is gekomen. Hij moest aftreden en inmiddels zien we in Nederland een structuur die niet door een overkoepelende organisatie wordt beheerd. Het beheer ligt meer bij de waqf of Europe Trust Nederland, die daadwerkelijk de eigenaar is van meerdere moskeeën.

De heer **Rog**: We zullen straks op die organisaties ingaan. U gaf net aan dat het ook een politieke organisatie is. Tijdens het verhoor van de heer Schoof van de AIVD kwam naar voren dat er een onderscheid gemaakt wordt tussen

het apolitieke salafisme en het jihadistische salafisme. Is een dergelijke vergelijking ook te maken met Moslimbroederschap? Zijn zij politiek?

De heer **Sandee**:

Ja. De Moslimbroederschap heeft daadwerkelijk een directe politieke signatuur. In islamitische landen streven ze naar een staat onder de sharia. Dat proberen ze op een meer verlichte, modern-politieke manier te doen dan meer salafistische organisaties, al kun je zeggen dat in Egypte de salafisten ook behoorlijk modern waren. Maar over het algemeen proberen ze invloed te verwerven zodat ze het binnen de moslimgemeenschappen voor het zeggen hebben. In de overlegorganen met overheden zijn de Moslimbroeders altijd eloquent. Het zijn hoogopgeleide mensen. Ze spreken altijd de taal van het land waarin ze zijn, waardoor ze door de bureaucratie direct gezien worden als ideale partners, want "het zijn mensen met wie je tenminste kunt praten". Voor een deel zijn ze toch anti-integratief. Bij de Moslimbroederschap zie je heel duidelijk dat de hidjab, dus dat vrouwen een sluier dragen, een belangrijk punt is. Ze willen dat hun volgelingen de sharia heel nauw volgen. Islamofobie is niet iets wat niet bestaat, maar het is iets wat in de media is gebracht en daar wordt gehouden door organisaties van de Moslimbroederschap. Daarmee kunnen ze zich goed profileren en worden ze ook serieus genomen als partners in bijvoorbeeld Brussel. Ze krijgen toegang tot allerlei EU-organen omdat ze zich zo sterk profileren in de islamofobie-industrie, wat het bijna aan het worden is.

De heer **Rog**: U zegt: streven naar een staat onder de sharia. Is dat hetzelfde als streven naar een islamitische staat?

De heer **Sandee**: Mits we de Islamitische Staat, de terreurorganisatie, erbuiten houden: ja. Een shariastaat is een staat waar de islam leidend is in alle factoren.

De heer **Rog**: Dat is wat deze Moslimbroeders nastreven?

De heer **Sandee**: Uiteindelijk wel, ja. Daar zijn ze ook heel duidelijk in. Dat staat ook in de slogan van de oorspronkelijke Moslimbroederschap in Egypte: islam is de oplossing.

De heer **Rog**: Wij onderzoeken ook in hoeverre er vanuit het buitenland sprake is van beïnvloeding hier in Nederland. Kunt u er nog wat specifieker op ingaan hoe dat bij de Moslimbroeders het geval is?

De heer **Sandee**: In beginsel zag je ... Als we teruggaan naar midden 2000 ... Voor 2006 was er nog helemaal niks van Moslimbroederschap. Ze hadden geen financiering, ze hadden geen geld, er was heel weinig. Rond dezelfde tijd werd in Rotterdam de Essalam Moskee opgericht, via de Maktoum Foundation uit de Verenigde Arabische Emiraten. Dat was op een moment dat de Verenigde Arabische Emiraten de Moslimbroederschap nog niet tot een terreurorganisatie hadden verklaard. Inmiddels hebben ze dat wel. De Emiraten doen geen enkele financiering meer ten opzichte van de Moslimbroederschap. Dat is daar totaal weggegaan. In Nederland kwam het geld dus eerst van de Maktoum Foundation. Die hebben de stekker er inmiddels uitgetrokken. Het andere geld kwam in eerste instantie van Qatar: het initiële geld voor de Blauwe Moskee. Toen meneer Bouyafa om wat voor reden ook niet in staat was om meer dan het eerste, initiële geld te krijgen, sprong Koeweit in, en dan het Koeweit van het ministerie van Religieuze Zaken. Dat stuurde het geld dat verzameld was onder bevriende Moslimbroeders in Koeweit, richting Nederland. Daarmee is ook een gebouw gekocht in Den Haag voor 1,1 miljoen.

De heer **Rog**: Dank u wel. Later in het verhoor komen we nog terug op de concrete financiële situaties. We hadden het over het streven naar een shariastaat. In algemene termen, hoe zou u "ongewenste beïnvloeding" omschrijven?

De heer **Sandee**: Ongewenste beïnvloeding gaat volgens mij heel specifiek via het principe "de betaler bepaalt". Als degenen die de financiering voor

elkaar krijgen ook de zeggenschap in organisaties hebben, beslissen deze mensen op de achtergrond welke richting de moskee opgaat, welke richting deze stroming opgaat. Je ziet het onder andere in de komst van gastsprekers, in lessen die gegeven worden en in lesmateriaal dat uit bepaalde landen komt en vertaald wordt. Op internationale bijeenkomsten zie je de vertegenwoordigers van deze moskeeën. Je ziet het ook in de profilering, in hoe men geld probeert te krijgen. De mensen in een moskee in Nederland die gefinancierd wordt vanuit het buitenland, sturen verslagen naar degenen die het geld geven. Heel specifiek bij deze Moslimbroederschapsorganisatie zie je: we hebben da'wa gedaan, we hebben zoveel zieltjes gewonnen. Ik denk dat met name dat het heel interessant maakt voor Moslimbroeders in de Golfstaten om geld te geven. In Nederland is de Moslimbroederschap met name onder bekeerlingen heel erg actief. Je kunt daadwerkelijk zieltjes winnen. De moskeebestuurders hier kunnen zeggen: kijk, we hebben zoveel bekeerlingen. Dat maakt het buitengewoon interessant. Men ziet dat de islam groeit. Er komen nieuwe gelovigen bij. Dus kan er heel makkelijk weer nieuw geld gegeven worden, want er is resultaat.

De heer **Rog**: Tegelijkertijd zegt u dat een deel van die financieringsstromen ook weer opgedroogd is.

De heer **Sandee**: Ja, maar daarvoor zijn weer andere landen in de plaats gekomen. Als je ook het salafisme erbij neemt, zie je dat de geldstromen uit met name de Emiraten en Saudi-Arabië zijn opgedroogd. Daarvoor ingesprongen zijn Qatar en Turkije, voor een deel.

De heer **Rog**: Wat is de reden dat dit soort landen overgaan tot het financieren van hun ideologie in een land als Nederland?

De heer **Sandee**: Voor sommigen is het gewoon de verspreiding van de islam. Voor een land als Qatar en ook Turkije zit er ook een politieke reden achter om invloed uit te oefenen: een soort softpower via de

moslimgemeenschappen die ze proberen te controleren. Daarmee proberen ze ook allerlei andere zaken die welgevallig voor hun land zijn ... Een land als Qatar voert met name met Saudi-Arabië een interne strijd in de Golf. Het winnen van de publieke opinie, maar ook het op de achtergrond zachtjes beïnvloeden van Europese landen is voor Qatar van belang.

De heer **Rog**: U gaf ook de softpower van Turkije aan. Daar wil ik straks nog een paar vragen over stellen. Kijken we eerst naar de Golfstaten. Welke ontwikkeling is er de afgelopen jaren geweest in de manier waarop zij proberen invloed te hebben in Nederland?

De heer **Sandee**: Wat ik met name zag ... In eerste instantie vanuit de Emiraten alleen de Essalam Moskee. Het leek er niet op dat de Emiraten, en in dit geval met name Dubai, waar de Maktoum Foundation zit, daadwerkelijk hele diepe invloed wilden uitoefenen. Op het moment dat men in de Emiraten denkt dat er een coup poging is geweest van de Moslimbroederschap, wordt die daar verboden. Dan stopt het ook helemaal en vindt er geen ideologische beïnvloeding plaats vanuit de Emiraten. Later zie je in Saudi-Arabië -- dat gevoel heb ik -- dat men zich ervan bewust is dat de politieke islam een bedreiging voor de Saudfamilie is. Dan wil men ook stoppen met het financieren. Uit de Grote Moskee in Brussel bijvoorbeeld is de stekker getrokken door de Saudische regering.

Een land als Qatar ... Wat we niet moeten vergeten is dat Qatar naast Saudi-Arabië het enige wahabitische land is. Het is dus een zeer conservatief land. Qatar probeert als klein landje in verschillende trajecten tegelijkertijd een rol te spelen. Er vindt politieke beïnvloeding plaats door bijvoorbeeld een voormalige Franse president in dienst te nemen. Meneer Sarkozy is een lobbyist voor Qatar en wordt daar gewoon voor betaald. Je ziet ook dat ze via de islamitische gemeenschap proberen invloed te krijgen en dat ze hun kant van de zaak goed naar voren laten komen. Dat zie je in meerdere landen. En in Turkije, ja ...

De heer **Rog**: Op Turkije wil ik zo komen. Die Golfstaten. U zegt dat de invloed van Saudi-Arabië eigenlijk aan het afnemen is, terwijl die van Qatar aan het toenemen is. Hoe zit dat met Saudi-Arabië, welke argumenten hebben zij precies om dit niet meer te doen?

De heer **Sandee**: Ik heb daadwerkelijk het gevoel dat de huidige kroonprins van mening is dat zijn land moet veranderen. Een heel interessant iets wat ik onlangs hoorde van iemand uit Saudi-Arabië die vrij hoog in de organisatie daar zit, is dat er zelfs aan wordt gedacht om Mekka en Medina een soort internationale status te geven, zodat Saudi-Arabië zichzelf als een modern land zou kunnen gaan ontwikkelen. In hoeverre dat zal gebeuren, is natuurlijk een vraag. Maar ik heb daadwerkelijk het gevoel dat er een poging wordt gedaan om Saudi-Arabië zelf in de vaart der volkeren een beetje mee te nemen naar modernisering. Dat zal natuurlijk in een heel ander tempo gaan dan in het Westen, maar er zijn daadwerkelijk aanwijzingen op aanwijzingen op aanwijzingen dat de Saudi's een andere richting ingaan. In dat geval past het ook niet meer om politieke islam en dat soort organisaties te blijven steunen, en al helemaal niet in het buitenland.

De heer **Rog**: Heeft u er een beeld bij of het diplomatieke verkeer van Nederland met deze Golfstaten hier ook nog verband mee houdt?

De heer **Sandee**: Daar heb ik weinig zicht op.

De heer **Rog**: Als we deze Moslimbroederschap vergelijken met het salafisme. Van de heer Schoof hebben we onder andere gehoord dat er bij gematigde groepen in Nederland ook sprake kan zijn van intimidatie, bijvoorbeeld bij gematigde islamitische moskeeën. Speelt dit ook een rol bij de Moslimbroederschap?

De heer **Sandee**: Er is mij verteld dat met name jonge bekeerlingen, en dan met name uit Nederland, die naar de Blauwe Moskee gaan, behoorlijk intimiderend kunnen zijn, ook ten opzichte van anderen. Maar dat heb ik alleen van hearsay, ik heb het verder nog weinig kunnen ... Het zijn wel

geluiden die ik inmiddels heb gehoord, ja. Er schijnt daar ook een zware druk te zijn onder elkaar dan verder te gaan dan alleen maar de hidjab te dragen en meer richting nikab te gaan. Het lijkt er bijna op dat in organisaties als de Blauwe Moskee er een soort mix plaatsvindt tussen Moslimbroederschap en salafisme. Soms zie je dezelfde figuren, dezelfde personen in de Blauwe Moskee komen. Er ontstaat dus een soort nedersalafisme of nedermoslimbroederschap, wat een soort mix aan het worden is van de twee stromingen samen.

De heer **Rog**: Zijn er andere moskeeën in Nederland waarvan u het beeld hebt dat de invloed van de Moslimbroederschap toeneemt?

De heer **Sandee**: Midden 2000 kreeg ik al van meerdere mensen verhalen binnen die zeiden over moskeeën in Gouda, in Utrecht en die omgeving: die en die, dat zijn Moslimbroeders en die proberen invloed te verwerven. Of het officiële Moslimbroeders zijn, is altijd heel moeilijk te zeggen, want ze kennen een geheime eed en ontkennen tegenover iedereen dat ze Moslimbroeder zijn. Vandaar dat ik in eerdere rapporten ook altijd heel voorzichtig ben geweest en heb gezegd "Moslimbroederschapsideologie". Ik kan er immers niet de vinger op leggen of iemand dat heeft gedaan heeft, ja of nee. Ik weet niet of mensen zelfs onder ede zullen erkennen dat ze het zijn. Maar het is wel duidelijk dat sommige mensen al lange tijd roepen dat ook in hun moskeeën de Moslimbroederschap probeert te infiltreren en dingen over te nemen. In hoeverre dat een angst is van mensen -- sommige mensen worden meer conservatief in hun zijn en raken meer beïnvloed door dingen uit het buitenland, door wat ze lezen en horen -- kan ik niet direct zeggen. Ik zie wel dat de Moslimbroederschap in Nederland zich heel specifiek op Nederlandstalige moslims en bekeerlingen focust.

De heer **Rog**: Andere voorbeelden dan de Blauwe Moskee heeft u niet?

De heer **Sandee**: Nee.

De heer **Rog**: In uw notitie gaf u aan dat Moslimbroeders niet uitkomen voor het feit dat ze Moslimbroeder zijn. Dat gaf u net ook in dit verhoor aan. Zijn er desondanks personen in Nederland van wie bekend is dat zij Moslimbroeder zijn? Heeft u daar voorbeelden van die u kunt delen met deze ondervragingscommissie?

De heer **Sandee**: Voorbeelden? Het meest interessante voorbeeld was natuurlijk de heer Bouyafa, in het begin. Hij spande een rechtszaak tegen De Telegraaf aan en zei: ik ben geen Moslimbroeder en ben het nooit geweest. De Telegraaf verliest het en anderhalve maand later zegt de minister van Binnenlandse Zaken openlijk in de Tweede Kamer dat meneer Bouyafa wel degelijk de leider van de Moslimbroeders is. In dit geval, als je kijkt naar hoe organisatiestructuren en mensen in elkaar zitten ... Als het loopt als een eend en kwaakt als een eend, kan het een eend zijn. In die categorie hebben we een aantal mensen die hier waarschijnlijk nog zullen verschijnen. Ik denk dat de heer Van der Blom er zeker eentje zou kunnen zijn. De heer Elforkani zou er absoluut een kunnen zijn. In ieder geval volgen ze de ideologie en zitten ze in de kernorganisaties van de Moslimbroederschap in Nederland. Ze hebben het ook voor het zeggen.

De heer **Rog**: Heeft u er bewijzen voor dat ze tot deze Moslimbroederschap behoren?

De heer **Sandee**: Ze ontkennen het zelf, natuurlijk. Ze noemen zichzelf moslim, maar ze zitten heel vaak in de ontwijkende dingen. De organisaties waarin ze zitten en de kringen waarin ze verkeren, zijn die van de leidinggevende Moslimbroeders in Europa. Het zijn: Yusuf al-Qaradawi, de grote islamitische rechtsgeleerde van de Moslimbroeders, de heer Al-Qaradaghi, die de organisatie in Qatar van hem heeft overgenomen, en al die andere Moslimbroederschapstukken die voorbijkomen en die ook in de Blauwe Moskee en destijds in de Essalam Moskee zijn gekomen. Als het al niet daadwerkelijk kaartdragende leden van de Moslimbroederschap zijn, dan zitten ze in ieder geval heel diep in de ideologie. Het feit dat zij ook

constant worden uitgenodigd op bijeenkomsten in bijvoorbeeld Turkije of Duitsland en naar internationale conferenties gaan of trainingen volgen in Engeland bij organisaties die bekend staan als Moslimbroederorganisaties, is duidelijk een teken aan de wand dat ze er heel diep in zitten. Of ik daadwerkelijk het lidmaatschapsbewijs heb gezien? Nee.

De heer **Rog**: De aanwezigheid bij dit soort conferenties of bijeenkomsten staat wel vast?

De heer **Sandee**: Absoluut. Ja, daar zijn foto's van.

De heer **Rog**: Dank u wel. Wij zoomen volgende week ook in op de casus van de statelijke invloed van Turkije in Nederland. In uw schriftelijke bijdrage stelt u dat de imams van de meer dan 140 Diyanetmoskeeën in Nederland allen Turkse ambtenaren zijn. U stelt vervolgens de vraag of dit wenselijk is. Wat zou uw antwoord daarop zijn?

De heer **Sandee**: Mijn antwoord daarop? O, heel duidelijk: niet wenselijk. Het feit dat de imams over het algemeen niet alleen getraind zijn in Turkije maar ook hun salaris uit Turkije ontvangen, lijkt mij duidelijk een teken dat ze beïnvloedbaar zijn, met name door de broodheer die alles kan opleggen en kan doen. Het heeft natuurlijk ook met de selectie te maken van de mensen die hierheen gestuurd worden. Dat moet dan ook allemaal in de juiste vorm zijn voor het land dat ze stuurt, in dit geval Ankara.

De heer **Rog**: Want hoe gaat die selectie in haar werk?

De heer **Sandee**: Je krijgt standaard een opleiding. Dan wordt een carrièrepatroon gemaakt. Over het algemeen word je dan ergens heen gestuurd. Voor het merendeel worden Turkse imams in beginsel geselecteerd op hun kennis en kunde. Dan worden ze richting het buitenland gestuurd. Daar hoeft niet specifiek een goede kennis van Nederland bij te horen. Inmiddels is wel aan het curriculum toegevoegd, geloof ik, dat ze leren over het land waar ze heen gaan. Maar het is niet echt het criterium. Het

criterium is dat je een goede imam bent die werkt voor het ministerie van Religieuze Zaken in Turkije.

De heer **Rog**: U zegt dat u het ongewenst vindt dat een andere staat zich op die manier een plek verwerft in Nederland. Kunt u uitleggen in hoeverre er al dan niet sprake is van ongewenste beïnvloeding die meekomt met deze imams in deze moskeeën?

De heer **Sandee**: Nee. In dit geval ... Ik ken de voorbeelden uit Nederland nog niet. Ik zal me beperken tot waar ik wel voorbeelden van ken. In Oostenrijk is er onderzoek gedaan door de parlementariër Peter Pilz. Hij heeft documenten gevonden waaruit daadwerkelijk blijkt dat imams in moskeeën aan de ambassade in Wenen rapporteerden over de oppositionele Gülenbeweging en ook over Koerdische tegenstanders. In die rapporten stonden ook daadwerkelijk de activiteiten die ze gedaan hebben. In dit geval zou je het een soort spionage kunnen noemen. Goed voor Turkije, minder prettig voor de mensen die het onderwerp vormden van de onderzoeken. Je ziet een rapportagepatroon en er vindt vaak ook overleg plaats tussen imams op de Turkse ambassade met medewerkers van de inlichtingendienst van Turkije. Als dat kan worden vastgesteld in Nederland ... Dat weet ik niet, dat heb ik nog niet gezien. Maar in ieder geval voor Oostenrijk was dat een reden om een aantal imams het land uit te sturen. Als je dat doortrekt naar Nederland, dan verwacht je dat dat soort activiteiten mogelijk ook in Nederland plaatsvinden.

De heer **Rog**: Speelt de AK-partij of Milli Görüs daar nog een rol in?

De heer **Sandee**: Natuurlijk, die spelen daar absoluut een rol in. Eigenlijk opereerden Milli Görüs en AK eerst los van elkaar en sinds Erdogan premier is geworden, is er langzaam een gelijkschakeling gekomen. In 2006/2007 willen een aantal mensen op Turkse ambassades niet meer meewerken. Ze nemen ontslag. Ik geloof dat zelfs de Turkse ambassadeur in Nederland op dat moment ontslag heeft genomen, omdat hij niet meer wilde werken in

deze meer religieuze vorm van de Turkse overheid. Vervolgens worden sommige mensen die een functie hadden bij Turkish Airlines uit hun functie gezet. Leden van de AK-partij worden ingezet. Je ziet een hele stroom in West-Europa. Leden van de AK-partij en Milli Görüs worden bevoorrecht in allerlei posities. Dat zorgt ook voor loyaliteit en ook een iets meer religieuze activiteit binnen de Turkse gemeenschap, denk ik. Vanaf 2008/2009 zie je meer leden van Milli Görüs samen met mensen van de Moslimbroederschap in de pro-Gaza-/pro-Palestijnse demonstraties. Je zag altijd de Palestijnse vlag en de standaarddemonstranten, maar je zag je nooit de Turkse vlag. Ineens zie je ook duidelijk de Turkse vlag.

De heer **Rog**: De verwevenheid van de Moslimbroederschap met de Turkse regering. Kunt u daar nog duiding aan geven?

De heer **Sandee**: Ja. Na het mislukken van het Gaza-flottielje -- ik denk dat het 2010 was -- gaan de schepen vanuit Turkije met name richting Gaza. Israël houdt ze tegen. Daaruit komt een gewelddadige spiraal voort. Daarna zie je dat Turkije zich kennelijk persoonlijk aangevallen voelt door wat er is gebeurd en dat Turkije veel actiever Hamas begint te ondersteunen. Wanneer de Moslimbroederschap in Egypte aan de macht komt, zie je heel duidelijk dat Turkije er inspringt. Het is niet alleen organisatorisch en ideologisch, het is ook duidelijk een zakelijk iets. Het heeft op dat moment Turkse bedrijven ook geen windeieren gelegd. Wat dat betreft is het een slimme zet. Je ziet dat er ideologisch daadwerkelijk een overeenkomst is tussen Moslimbroederschap, AK-partij en Milli Görüs. Nadat de regering van Mohammed Morsi is afgezet en het leger het heeft overgenomen, vlucht iedereen het land uit. Met name in Turkije krijgen ze toegang tot de media. Turkije sponsort officieel alle activiteiten. Turkije geeft ook ruimte aan de Moslimbroederschap om anti-Egyptische activiteiten te ontplooiën. De Moslimbroederschapsoppositie van Egypte zit in Istanbul. Ze organiseren allerlei tegenacties en dat wordt allemaal gefaciliteerd door Turkije, niet alleen met ondersteuning in de vorm van plekken waar ze mogen verblijven, maar ook financieel, wordt gezegd.

De heer **Rog**: Heeft dat in Europa effect op de samenwerking tussen bijvoorbeeld Turkse moskeeën en de Moslimbroeders?

De heer **Sandee**: Of het tussen de moskeeën Turkse moskeeën zijn zo gericht op Turkije dat een Moslimbroeder of een bekeerling zich daar niet echt thuis zal voelen. Het is nog behoorlijk traditioneel. Maar organisatorisch ... Vorig jaar was er een Keulen een grote bijeenkomst, georganiseerd door het Turkse ministerie van Religieuze Zaken. De toekomst van de islam in Europa werd daar eigenlijk gecoördineerd. Leidende Moslimbroeders kwamen daar. De heer Van der Blom, die hier later zal verschijnen, was daar ook aanwezig. Daar zaten ook allemaal mensen van de Turkse overheid bij. Het ministerie van Religieuze Zaken had de hoogste vertegenwoordiger. Er waren mensen aanwezig die in de leiding van de Moslimbroederschap in Europa zitten. Ze hebben een vervolgconferentie in Turkije gehad, waar nog meer gecoördineerd werd. Er is dus heel veel coördinatie, maar meer op een hoger organisatorisch niveau dan laag bij de grond, denk ik.

De heer **Rog**: Helder. Dank u wel.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Ik wil graag eerst even met u inzoomen op de financiering vanuit de Golfstaten. Straks komen we op financiering in Nederland. U heeft in uw notitie aangegeven dat de donaties enerzijds gericht zijn op het helpen van de gelovigen hier in Nederland maar ook bedoeld zijn om een stempel te drukken. Kunt u nader toelichten wat dat precies inhoudt?

De heer **Sandee**: Ja. De Blauwe Moskee is een prachtig voorbeeld van een aantal dingen. Even teruggaan naar het begin. In 2008 komt er een eerste donatie van 600.000 dollar of €400.000 binnen. Dat zou geleverd zijn door Qatar. De vraag is of dat Qatar Charity was of Qatar Foundation. Als het Qatar Foundation was, dan heeft de heer Bouyafa er een ander idee achter gehad dan als het Qatar Charity is geweest. Qatar Charity is bewust voor de ondersteuning vanuit Qatar van de Moslimbroederschap, terwijl de Qatar

Foundation met name honderden miljoenen aan Harvard University geeft, om eens wat te zeggen; aan dat soort organisaties over het algemeen, dus meer onderwijsgericht. Maar de heer Bouyafa was ook bezig met het opzetten van een soort Nederlands instituut voor humane studies, dus een soort Moslimbroederschapsleerorganisatie, die het niet echt gehaald heeft. Op het moment dat dat niet lukt, stapt Koeweit in en geeft via het ministerie van Religieuze Zaken de 2,3 miljoen die nodig is. De eigenaar van de moskee, de Europe Trust Nederland, krijgt op het moment dat Koeweit betaalt een andere voorzitter. Die voorzitter is meneer Al-Qarawi, die op dat moment nog een hoge functionaris is van het ministerie van Religieuze Zaken. Er zijn ook een aantal documenten gelekt over bestuursvergaderingen waarin meneer Al-Qarawi ongeveer zegt "mijn wil is wet; ik ben hier de baas en ik beslis wat er gebeurt". Er zal daadwerkelijk een directe invloed zijn op de stroming van de moskee. Nou denk ik niet dat hij erg ongelukkig is met wat de moskee doet, want hij komt al vrij lang op zomerkampen die georganiseerd worden door dezelfde groepen ongeveer. Maar het is wel duidelijk dat hij als Moslimbroeder daadwerkelijk de lijnen daar uitzet. Hij heeft daar ook duidelijk zijn vinger op.

Mevrouw **Aukje de Vries**: U heeft al eerder gezegd "wie betaalt, bepaalt". U heeft nu aangegeven dat er inderdaad betaald wordt. Heeft u ook concrete voorbeelden waaruit blijkt dat er ook bepaald wordt door de organisaties die betalen?

De heer **Sandee**: Wat bepaald wordt, is wie wordt toegestaan en wie mag spreken. Aan de lijn die in de moskee gevolgd wordt, zie je dat het bestuur gewoon uitvoert. Meneer Al-Qarawi zal zeker zo zijn invloed uitoefenen, ook op de sprekers. In bepaalde moskeeën die gelieerd zijn aan de Moslimbroederschap, met name in de Essalam Moskee, Centrum De Middenweg en de Blauwe Moskee, zie je aan de sprekers die er komen dat ze heel sterk in de Moslimbroederschap zitten. De trainingen daar -- mediatrainingen of trainingen over halalvoedsel en noem maar op -- worden veelal gegeven door mensen die uit Engeland komen en die in Engeland

vooral bekend staan als leidende figuren uit de Moslimbroederschap. Ahmad Saif, die trainingen in Centrum De Middenweg gegeven heeft, is momenteel de directeur-generaal van Qatar Charity -- tegenwoordig heet dat de Nectar Trust -- in Engeland. Je ziet heel direct een link, met name wat betreft sprekers en de onderwerpen waarover gesproken wordt.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Ik kom zo nog wel even terug op Qatar Charity en Europe Trust. U heeft zonet tegenover mijn collega Rog aangegeven dat Saudi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten een terugtrekkende beweging maken. U heeft voor Saudi-Arabië uitgelegd dat er een soort modernisering aan de gang is. Welke reden is er voor de Verenigde Arabische Emiraten om zich meer terug te trekken?

De heer **Sandee**: Ze zien de Moslimbroederschap als een doodsvijand. Een aantal jaren geleden heeft men een aantal mensen opgepakt die een coup wilden plegen in de Emiraten. Die bleken allemaal te maken te hebben met de Moslimbroederschap. Een deel kwam uit Qatar. Dat zegt ook voor een deel waarom er momenteel spanning is tussen de twee landen. Vanaf dat moment gooien ze mordicus het roer om en willen ze eigenlijk niks meer te maken hebben met alles wat ook maar met Moslimbroederschap te maken heeft. Ze bestrijden die ook actief.

Mevrouw **Aukje de Vries**: In uw notitie geeft u aan dat Koeweit, Qatar en Turkije eigenlijk de landen zijn die daar ingesprongen zijn. Wat is hun reden om de financiering op te pakken?

De heer **Sandee**: Qatar is daadwerkelijk in het gat gesprongen om invloed te krijgen. Net als Turkije hebben ze na de val van de Morsi-regering heel veel mensen van de Moslimbroederschap opgenomen. Ze krijgen ook geld. Heel veel organisaties die onder Yusuf al-Qaradawi zijn opgericht, hebben hun hoofdkwartier in Qatar. Qatar steunt dus actief de Moslimbroederschap. In Koeweit zie je dat het ministerie van Religieuze Zaken onder bewind staat van de Moslimbroeders in Koeweit. Daar heb je dus broeders in hetzelfde

geloof die hen steunen. Vanuit Koeweit is dat ... Het is dan wel onderdeel van de regering, maar het zijn ook direct Moslimbroeders die het daar voor het zeggen hebben. Dat zijn dus gelijkgestemden. Dat wil niet zeggen dat de Koeweitse regering Moslimbroeder is. Het is in Koeweit een hele balans tussen allerlei clans en stammen. In Turkije zijn het ook min of meer Moslimbroeders die Moslimbroeders helpen, in dit geval.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Wij zien in de media heel veel voorbeelden -- in 2014, 2015 en 2016 -- van donaties. Kunt u ook iets zeggen over wat er na 2017 heeft plaatsgevonden? Welke landen zijn dan vooral actief? Zijn dat de landen die u zonet noemde?

De heer **Sandee**: Dat zijn volgens mij de landen. De gebouwen zijn gekocht en ze zijn er. Het enige wat je dan nog moet doen, is een deel van de budgetten geven om het in stand te houden. Er wordt af en toe wel gesproken over de vraag of mensen nog nieuwe moskeeën moeten gaan bouwen, of daar nog geld voor moet komen. Ik zie ook dat er een wat verminderde wil is om dat te betalen. Dat heeft er voor een deel ook mee te maken dat bijvoorbeeld Qatar Charity onder vuur ligt van allerlei tegenstanders die minuscuul volgen waar al het geld heen gaat. Er worden ook steeds meer vragen gesteld. Qatar Charity wacht daar een beetje mee. Momenteel zie je ook dat het voor deze organisaties makkelijker scoren is in landen in Afrika en in Azië, waar nog steeds heel veel projecten plaatsvinden. Met veel minder geld kunnen daar ook veel meer projecten gegenereerd worden en ze hebben minder last van al dat gezeur van al die Europeanen die constant volgen wat er in Europa gebeurt. Qatar Charity ligt daadwerkelijk onder de loep. Er lopen in Italië grote projecten van 27 miljoen voor tien of vijftien moskeeën. Er lopen allerlei projecten in Frankrijk. In België waren er ook een aantal projecten. Alleen, dat is België: het geld werd wel opgehaald, maar er werd nog niks gedaan. In Engeland breiden bepaalde moskeeën uit, maar je ziet ook daar een focus, in de zin van "hé, dat is Moslimbroederschap". Het wordt dus een beetje lastig voor ze. Ze zijn niet zozeer pietluttig, maar wel heel kieskeurig voordat ze iets doen. Het

gevoel moet wel zijn: het zijn de mensen met de juiste ideologie, het heeft overlevingskansen. Er wordt dus eerst een soort McKinseyachtige structuur overheen gelegd om te kijken of ze het in de toekomst kunnen doen.

Mevrouw **Aukje de Vries**: U geeft nadrukkelijk aan dat het de juiste ideologie moet zijn, wil men geld geven. Saudi-Arabië en Qatar hebben het wahabisme als een soort staatsgodsdienst. Speelt dat bij de andere landen ook? Is het van deze landen een hele bewuste keuze om alleen maar geld te geven aan die moskeeën en organisaties die aansluiten bij de ideologie?

De heer **Sandee**: In dit geval zie je in beide landen, Qatar en Koeweit, dat er charitatieve organisaties zijn die onder eindverantwoording van de regering staan. Er gebeurt daadwerkelijk niets zonder dat het ministerie of, in Qatar, de regering het goedkeurt. In Qatar heb je een organisatie, Qatar Charity, die bewust en alleen Moslimbroederschapsideologie stimuleert. Je hebt, in verkorting, het comité van Sheikh Eid Al Thani, dat alleen maar salafistische organisaties financiert. Je hebt hetzelfde in Koeweit, waar Revival of Islamic Heritage Society de salafisten financiert. In Koeweit heb je ook nog de Kuwaiti Joint Relief Committee en Lajnat Al-Da'wa al Islamia, die met name de Moslimbroederschap financiert. Ze doen dus allebei.

Mevrouw **Aukje de Vries**:

U geeft in feite aan dat de landen die doneren, goed kijken naar welk type instelling, welk type moskee bijvoorbeeld in Nederland aansluit bij hun ideologie. Alleen die geven ze geld en de rest wordt afgewezen. Dat zijn de criteria die ze aanhouden?

De heer **Sandee**: Ja.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Is dat ook de manier waarop ze invloed uitoefenen, dus via die specifieke keuzes?

De heer **Sandee**: Voor een deel natuurlijk wel, want je hebt de mensen al die recht in de leer zijn. Je hebt de mensen die je vertrouwt, want je hebt al een

hele periode van vetting gedaan. Je weet dus eigenlijk al dat dit de juiste mensen zijn. Je hebt ze allang gesproken en gevolgd. In dat geval weet je dat je weinig risico loopt als je deze mensen sponsort en dat in ieder geval jouw ideologie gevolgd zal worden.

Mevrouw **Aukje de Vries**: U heeft aangegeven dat er financiering plaatsvindt. Hoe werkt dat in de praktijk? Worden er aanvragen gedaan? Gaan mensen naar de landen toe? Kunt u daar iets meer over uitleggen?

De heer **Sandee**: Allebei. Wat je over het algemeen ziet, met name bij Qatar Charity, is dat een groep een verzoek voor financiering instuurt. Qatar Charity maakt een voorselectie. Als het interessant genoeg is, worden er gesprekken gehouden en wordt het plan uitgewerkt. In dit geval wordt in Qatar bewust op de website van Qatar Charity een fondsenwerving gestart waarbij het geld door privépersonen wordt gedoneerd. Daarna, als het geld binnen is, wordt het voorgelegd aan de regering en wordt ja of nee gezegd. Als het ja is, gaat het naar het bewuste islamitische centrum. Wat je met name bij Qatar ziet, is dat ze nooit de volle 100% willen geven. Je ziet vaak dat Qatar 60% of 70% geeft en dat Koeweit inspringt. Dat zijn dezelfde mensen waar wij het de hele tijd over hebben. Het ministerie van Religieuze Zaken komt dan meestal met 20% of 30%. Er lijkt dus ook een soort verdeling tussen twee landen te zijn.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Is het een soort lobbynetwerk? Gaan mensen, specifieke personen, naar die landen toe? Hoe moet ik dat zien?

De heer **Sandee**: Dat komt ook voor, ja. Dat is ook een deel. Mensen bezoeken de hoofdkwartieren. Als er een verzoek is, zullen ze daar waarschijnlijk langsgaan om een presentatie te geven en om beter kennis te maken. Onlangs zagen we dat Arnoud van Doorn in Qatar kwam en daar zijn zaakjes wilde promoten bij Qatar Charity en ik geloof ook bij de Sheikh Eid Al Thani Foundation. Bij allebei is hij dus langs geweest.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Worden er dan ook concrete voorwaarden gesteld aan het beschikbaar stellen van het geld of vindt de selectie eigenlijk al daarvoor plaats, omdat het past binnen de ideologie?

De heer **Sandee**: Dat ligt met name aan de donoren, voor zover ik weet. Als in Qatar een donor zegt "dit geld mag alleen gebruikt worden voor daadwerkelijk de bouw van het islamitisch centrum", wordt dat vastgezet voor de bouw van het islamitisch centrum en dan mag het niet gaan naar de inrichting, naar het interieur, bij wijze van spreken. Er zijn ook donoren die daar iets over te zeggen hebben op de een of andere manier.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Dan is er gezegd dat er geld komt. Hoe komt dat geld dan naar Nederland? Gaat dat via bankrekeningen of money transfers of moet ik denken aan cashgeld?

De heer **Sandee**: Allemaal. Voor zover ik weet is het geld dat vanuit Koeweit bijvoorbeeld naar de Blauwe Moskee ging, eerst opgehaald in Koeweit. Het is naar het ministerie van Religieuze Zaken gegaan en het ministerie van Religieuze Zaken stuurt het naar de Koeweitse ambassade en die maakt het over op de rekening van de Europe Trust. Dat is een vrij directe lijn. Er zijn ook andere verhalen, waarin pallets met euro's in privévliegtuigjes worden geladen die naar Genève vliegen waar koeriers met diplomatieke paspoorten met duffel bags vol met cashgeld richting Duitsland, Nederland en Engeland vertrekken. Het gebeurt dus op meerdere manieren.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Zodra je met cashgeld bij een bank komt aanlopen, krijg je toch wel een aantal vragen.

De heer **Sandee**: Ja, bij een bank wel misschien. Bij een notaris niet.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Het gaat vaak via een notaris volgens u?

De heer **Sandee**: Er zijn voorbeelden waarin zakken met geld bij een notaris zijn afgegeven.

Mevrouw **Aukje de Vries**: En cryptocurrencies zoals bitcoins?

De heer **Sandee**: Dat zou kunnen, maar dat heb ik nog niet gehoord. Ik weet alleen toevallig dat er ooit één zo'n tas op weg was naar de Kaplanbeweging in Oss in Nederland en dat die werd onderschept door de Franse gendarmerie in de tgv. Vandaar dat ik toevallig weet dat er ook cashflow naar Nederland was.

Mevrouw **Aukje de Vries**: U geeft dus aan dat het op verschillende manieren komt, gewoon via bankrekeningen maar ook in cash op allerlei manieren.

Dan wil ik overgaan naar een volgend blokje. Dat gaat vooral in op de financiering in Nederland. We willen wat inzoomen op een aantal organisaties. Een aantal heeft u al kort genoemd. Allereerst Europe Trust Nederland -- dat is eigenlijk een vastgoedbeheerder die gebouwen in eigendom heeft en beheert -- en de Federatie van Islamitische Organisaties in Nederland. Kunt u iets vertellen over die organisaties? Wat doen ze precies?

De heer **Sandee**: Ja. Laat ik beginnen met de Federatie van Islamitische Organisaties in Nederland, opgericht door de heer Bouyafa. Dat zou destijds een soort overkoepelende organisatie moeten zijn voor de Moslimbroederschap in Nederland. Met het vertrek van meneer Bouyafa -- hij is officieel nog steeds in naam daar -- zijn eigenlijk alle activiteiten daar weggehaald. Het is een beetje een lege stichting, zou ik bijna zeggen. Die heeft niet echt meer een taak en heeft niet het beheer over de moskeeën.

In Nederland is het wat anders dan in de meeste landen waar je Moslimbroederschapsstructuren hebt. In Nederland heb je Europe Trust Nederland die daadwerkelijk de waqf-beheerder van het eigendom, van het onroerend goed is. Als Europe Trust Nederland ophoudt te bestaan, wordt alles doorgegeven aan de Europe Trust in Birmingham, in Engeland, wat de grote overkoepelde onroerendgoedorganisatie is van de Moslimbroederschap voor heel Europa. Ik denk ook dat dat de reden is

waarom destijds het geld voor de Blauwe Moskee vrij makkelijk opgehaald kon worden. Het contract dat destijds met de alliantie in Amsterdam werd gesloten, werd niet alleen door meneer Bouyafa ondertekend. Er stond ook een handtekening op van meneer Al-Rawi. Ahmed al-Rawi was niet alleen de grote voorman van de Moslimbroederschappen in Europa, wat hij overigens iedere keer ontkent, maar hij is ook de man die het voor het zeggen heeft bij Europe Trust Nederland. Hij is ook een goede bekende van meneer Al-Qarawi, die het nu voor het zeggen heeft bij Europe Trust Nederland. Hij kent ook iedereen.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Wat is dan precies de verhouding tussen Europe Trust Nederland en de Europe Trust in Engeland?

De heer **Sandee**: Als Europe Trust Birmingham alle onroerend goed opeist, denk ik dat ze het zullen krijgen. Ze hebben het daadwerkelijk voor het zeggen.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Europe Trust Nederland is dus een soort filiaal van Europe Trust in Birmingham?

De heer **Sandee**: Ja, dat is mijn gevoel. Ik geloof dat letterlijk in de statuten staat dat als Europe Trust Nederland ophoudt te bestaan, alle onroerend goed overgaat naar Europe Trust Birmingham.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Wat voor type organisatie is dat? Er wordt wel gezegd dat er relaties zouden zijn met de Moslimbroederschap. Wat is de relatie daarmee en wat is de relatie met de Golfstaten?

De heer **Sandee**: Het is heel duidelijk dat alle leden die in de Europe Trust in Birmingham zitten vooraanstaande Moslimbroeders zijn. Je had zelfs een tijdje een meneer Abullatif al-Hajeri. Hij is inmiddels overleden. Hij was een Koeweiti en hij was ook de voorzitter van de Lajnat Al-Da'wa al Islamia of de Kuwaiti Joint Relief Committee. Hij was de man van de Moslimbroederschap charity die het daadwerkelijk voor het zeggen had in Koeweit. Hij was dus

een bekende. Je hebt veel van dat soort figuren. Als je kijkt wie er in het bestuur van Europe Trust in Birmingham zitten, zie je dat dat de crème de la crème van het leiderschap van de Moslimbroederschap in Europa is.

Mevrouw **Aukje de Vries**: En die link ziet u dan ook nadrukkelijk vertaald naar de situatie in Nederland, naar Europe Trust Nederland?

De heer **Sandee**: Ja, absoluut.

Mevrouw **Aukje de Vries**: De vraag is dan wel hoe Europe Trust Nederland zijn geld krijgt.

De heer **Sandee**: Ik denk dat Europe Trust Nederland zijn geld gewoon heeft gekregen. Op een moment dat er iets aangekocht moet worden, wordt het aangekocht en wordt het eigendom overgedragen aan hen. Misschien moeten ze zelf wel de fondsen regelen. De fondsen komen binnen, het wordt aangeschaft en het wordt overgedragen aan hen.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Regelen zij zelf die fondsen? Is dat wat de organisatie ook doet? Of is het puur het in eigendom hebben en het beheren?

De heer **Sandee**: Het is met name het in eigendom hebben en beheren. Dan wordt het via andere structuren ... Er zijn heel veel dingen waar je natuurlijk persoonlijke unies ziet. De mensen die de aanvragen doen, blijken het ook voor het zeggen te hebben in de Europe Trust. Met Al-Qarawi nu als hoofd van de Europe Trust zal, als er wat aangekocht moet worden, dat geld uit Koeweit zonder enig probleem komen, want het is een vertrouwde persoon die het voor het zeggen heeft.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Kunt u concreet aangeven welke panden of gebouwen in Nederland in beheer of eigendom zijn van Europe Trust Nederland?

De heer **Sandee**: Ja. Ze hebben in ieder geval de Blauwe Moskee. Je hebt Centrum De Middenweg in Rotterdam. Dan heb je ook nog een oude ROC Zadkineschool in de Mathenesserstraat in Rotterdam. Dat is voor de Tunesische Moslimbroeders in Nederland. Ze hebben ook nog in Den Haag een pand aan de De La Reyweg 297. Ik zie in mijn aantekeningen ook nog Ellekomstraat 2. Het pand in Den Haag hebben ze aangekocht voor 1,1 miljoen en het pand in Rotterdam voor 1,3 miljoen. De Blauwe Moskee was €400.000 en 2,3 miljoen. Centrum De Middenweg heeft een donatie gekregen van €750.000.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Ik kom zo nog terug op een paar van deze voorbeelden. In het bestuur van Europe Trust Nederland zit onder anderen Jacob van der Blom. Die is daar secretaris. Zoals u al zei, is de voorzitter Al-Qarawi. Wat is hun rol precies in dat bestuur?

De heer **Sandee**: Poeh. Ik denk dat dat een vraag is die u aan de heer Van der Blom moet stellen als lid van dat bestuur. Ik denk dat ze met name de zeggenschap en het beheer hebben over deze panden. Het interessante is natuurlijk dat blijkt -- als je de gelekte documenten leest die destijds in Het Parool zijn verschenen over wat er binnen de Blauwe Moskee gaande is, met name organisatorisch en hoe er met de gemeenschap daar wordt omgegaan -- dat meneer Al-Qarawi als voorzitter van Europe Trust daadwerkelijk een heel directe inhoudelijke taak heeft ten aanzien van wat er volgens hem moet gebeuren binnen de Blauwe Moskee zelf. Dat gaat dus verder dan alleen maar het beheer, in dit geval.

Mevrouw **Aukje de Vries**: En die meneer Al-Qarawi was vroeger topambtenaar in Koeweit?

De heer **Sandee**: Hij was onderminister van Religieuze Zaken, belast met de hadj en buitenlandse contacten geloof ik. Er wordt gezegd dat hij inmiddels een pensionado is, maar hij is secretaris-generaal van de International Islamic Charitable Commission. Dat is ook een heel grote charitatieve

instelling in Koeweit. Hij is ook nog secretaris-generaal van het International Wasatiya Center, ook een Moslimbroederschapsinstituut, dat in Koeweit zit en in Sarajevo.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Jacob van der Blom is er heel open over dat hij ook een rol speelt in het verkrijgen van financiering. Geldt dat ook voor meneer Al-Qarawi?

De heer **Sandee**: Ik heb hem er nooit over gehoord, maar hij zou er waarschijnlijk ook geen enkel probleem mee hebben want het was een deel van zijn taak.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Europe Trust Nederland heeft dus een belangrijke positie als het gaat om het neer laten dalen van de geldstromen uit de Golfstaten in Nederland, zegt u. Kun je daarmee ook stellen dat zij een belangrijke rol spelen in de beïnvloeding van maatschappelijke en religieuze instellingen?

De heer **Sandee**: Ja. Ik denk zeker ze met name voor de moskeeën en de centra die zij onder beheer hebben een duidelijke taak voor de Moslimbroederschap stimuleren. Daar komt ook niks tussen. Dat zit rechtlijnig in de ideologie van de Moslimbroederschap.

Mevrouw **Aukje de Vries**: We gaan ever verder over Qatar Charity, want die noemt u ook in uw position paper. Dat is een belangrijke partij en ook donateur van een aantal instellingen in Nederland. Wat is dat voor een organisatie?

De heer **Sandee**: Qatar Charity is een van de drie door de overheid van Qatar gecontroleerde charities. Zoals ik al eerder zei, houdt de Qatar Foundation zich bezig met de financiering van onderwijs. Dan heb je Qatar Charity, dat zich bezighoudt met het ondersteunen van de Moslimbroederschapsideologie. Daarnaast heb je de Sheikh Eid Al Thani

Charitable Organisation, die zich bezighoudt met de financiering van salafistische projecten.

Mevrouw **Aukje de Vries**: U noemt in een bijzin de relatie met de Moslimbroederschap. Is dat aan te tonen met een aantal feiten of gegevens?

De heer **Sandee**: Heel direct aan te tonen? Een van de belangrijke projectmanagers voor Europa is minister Ahmad al-Hammadi. Die is betrokken geweest bij de financiering van Centrum De Middenweg, is mijn grote vermoeden. Ik kan het niet helemaal bewijzen, maar het is wel mijn vermoeden. Hij is bezig met een initiatief dat het Ghaith Initiative heet, voor het financieren en vergroten van de Moslimbroederschapsideologie in Europa. Ze doen projecten in Frankrijk, Italië, Denemarken en Zweden, op scholen. Alles wat officieel door Qatar Charity wordt gefinancierd en wat je in de boeken ziet in Europa, is direct te linken aan Moslimbroederschapsorganisaties. Daar is geen enkele twijfel over.

Mevrouw **Aukje de Vries**: We hebben gezien dat Qatar Charity waarschijnlijk Centrum De Middenweg in Rotterdam gefinancierd heeft. Jacob van der Blom was daar natuurlijk ook bij betrokken. Wat is de relatie tussen Qatar Charity en Jacob van der Blom?

De heer **Sandee**: Ik weet niet wat de directe link is, maar ik weet in ieder geval dat er een link is tussen meneer Ahmad al-Hammadi en Jacob van der Blom. Ze kunnen gewoon vrienden zijn, maar Al-Hammadi heeft natuurlijk ook de mogelijkheid om fondsen te werven voor zijn vrienden. Meneer Al-Hammadi was ook al aanwezig bij de eerstesteenlegging van de Blauwe Moskee. Er werd door iedereen gezegd dat het geld van de Qatar Foundation kwam. Toen dook meneer Al-Hammadi daar op en dat was een directe indicatie dat het waarschijnlijk niet de Qatar Foundation was, maar Qatar Charity dat de financiering had geleverd.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Kunt u uitleggen wat het verschil is tussen de Qatar Foundation en Qatar Charity?

De heer **Sandee**: Ja. De Qatar Foundation is met name gericht op het stimuleren en financieren van onderwijs. Ik geloof dat de Qatar Foundation een professoraat aan Georgetown University heeft en dat ze x miljoen aan Harvard University geven. Ze doen heel veel onderwijsprojecten, ook stimulering van Arabische lessen en islamonderzoek, in westerse landen, met name Amerika en Europa. Qatar Charity bouwt islamitische centra in Europa, die direct te liëren zijn aan de Moslimbroederschapsideologie.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Qatar Charity is natuurlijk een soort instelling. Is die overheidsgerelateerd? We zien Qatar Charity en we hebben het land Qatar, dat ook een bepaalde ideologie heeft, het wahabisme, als een soort staatsgodsdienst. Werkt Qatar Charity ook in die lijn? Sponsoren dan wel financieren ze alleen organisaties die ook die ideologie aanhangen?

De heer **Sandee**: Niet zozeer het wahabisme, maar Qatar heeft er duidelijk belang bij dat ze de Moslimbroederschap steunen. Qatar Charity is dus bewust alleen gefocust op de Moslimbroederschapsideologie. De meer wahabistisch-salafistische lijn wordt door de Sheikh Eid Al Thani Charity voor zijn rekening genomen. Die financiert dat soort projecten heel direct. Een interessante link in dit geval vind ik dat de Al-Fourqaan moskee in Nederland niet al te lang geleden een verzoek heeft gedaan aan Qatar Charity, dat overigens is afgewezen.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Is er dan wel een link te vinden tussen Qatar Charity en het land Qatar?

De heer **Sandee**: Ja, absoluut. Het zit gewoon in Doha. Alle donaties die uiteindelijk door Qatar Charity worden gedaan, moeten eerst voorzien worden van een rubber stamp door de regering van Qatar. De uiteindelijke beslissing wordt dus door de regering van Qatar genomen en daar wordt ook geen geheim van gemaakt. Er wordt heel duidelijk aangegeven dat de eindverantwoordelijkheid bij de regering ligt, dat de regering beslist.

Mevrouw **Aukje de Vries**: U noemde een voorbeeld waarin een aanvraag is afgewezen. Kunt u een aantal voorbeelden noemen, naast Centrum De Middenweg, waarin wel concreet financiering is verleend door Qatar Charity in Nederland?

De heer **Sandee**: Dat is eigenlijk de enige grote in Nederland. Het interessante daarbij is dat de verwachting was, omdat het in Europa was, dat het van Qatar Charity in Engeland, die nu de Nectar Trust heet, zou zijn gekomen. Dat is dus niet gebeurd. Het is rechtstreeks van Qatar Charity uit Qatar gekomen. Daarin is de aanvraag van Centrum De Middenweg totaal verschillend van wat we zien in Frankrijk, Engeland, Duitsland en zelfs in Spanje en Italië. Daar komt het bijna allemaal via Qatar Charity in Londen.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Een andere organisatie, naast Qatar Charity, die wij veel tegenkomen, is de Stichting Al Waqf in Eindhoven. Bent u bekend met die stichting? Kunt u zeggen wie de personen zijn die het daar voor het zeggen hebben?

De heer **Sandee**: De mensen van Stichting Al Waqf zijn natuurlijk de mensen achter de Al-Fourqaan moskee. Het is groter dan dat. De man die het voor het zeggen heeft, is natuurlijk de oprichter: Imad Eddin Bakri Ismail. Hij is aan het eind van de Afghaanse oorlog in 1989 uit Peshawar in Pakistan via Saudi-Arabië naar Nederland gekomen om Al Waqf en de Al-Fourqaan moskee op te richten. Hij is vanaf het begin de penningmeester geweest en dat is hij nog steeds. Als je echt de kernpersoon van de Stichting Al Waqf wil hebben, is dat de heer Ismail.

Mevrouw **Aukje de Vries**: El Damanhoury is ook een persoon die betrokken is bij Al Waqf. Hij is directeur geweest in de periode 2013-2018. Kunt u daar nog iets meer over zeggen? Wij spreken hem later deze week nog.

De heer **Sandee**: Wat kan ik over hem zeggen? Ik heb gezien dat hij ook invloedrijk was. Hij had eigenlijk een soort een duofunctie met de heer Ismail, waarbij ik het gevoel heb dat de heer Ismail als penningmeester, een functie

die hij nooit is kwijtgeraakt, de man is die het daadwerkelijk voor het zeggen heeft gehad en die heel veel dingen heeft besloten. El Damanhoury werkte samen met hem. Ik heb een aantal dingen over hem gehoord, maar het is niet echt supersubstantieel. Ik weet echt meer over de heer Ismail en waar hij bij betrokken is. Dat is een heel interessante mix van meer salafische en Moslimbroederschapsactiviteiten.

Mevrouw **Aukje de Vries**: U legt dus ook een link tussen de Moslimbroederschap, het salafisme en de Stichting Al Waqf.

De heer **Sandee**: Ja. Dat is ook vrij nieuw voor mij. Ik was er lange tijd vooral niet mee bezig, totdat ik onlangs meer in de achtergronden van de heer Ismail ben gaan zoeken. Dan zie je dat hij terugkomt in bepaalde internationale organisaties. Niet alleen in Sudan, maar bijvoorbeeld ook in de Global Anti-Agression Campaign, wat een soort samenwerkingsverband is tussen Moslimbroeders en salafisten dat gefinancierd wordt door Qatar. Het zal niemand verbazen, inmiddels. Dat land komt steeds naar voren. Daar zie je ook dat er allerlei coördinatie plaatsvindt tussen allerlei kopstukken van de Moslimbroederschap in Europa en in het Midden-Oosten en met salafistische mensen. In 2013 zag je bijvoorbeeld dat er gecombineerde vergaderingen plaatsvonden in Caïro, waarbij de hele top van Moslimbroederschapsorganisatie Islamic International Union of Muslim Scholars samenkwam met de salafistische internationale organisatie voor hun "muslim scholars", in zo ongeveer hetzelfde hotel, tegelijkertijd. Er zijn ook allerlei foto's waarop je allerlei een-tweetjes tussen allerlei personen ziet. Het interessante is dat je daar dus ook allerlei bekende Saudische predikers hebt, die inmiddels wat meer uit de gratie zijn. Een aantal van hen zit momenteel in de gevangenis. Je zag een heel aantal mensen uit Qatar en een aantal Egyptische leidende Moslimbroeders die allerlei coördinatiezaken aan het doen waren.

Je ziet dan dus ook dat bijvoorbeeld zo iemand als meneer Ismail van de Al-Fourqaan zijn eigen charity in Sudan heeft, die dan ook weer samenwerkt

met een bepaalde charity in Qatar, ook voor die financiering. Al die lijnen lopen dus enorm door elkaar heen op de een of andere manier. Ik denk dat we misschien zelfs moeten zeggen dat de Moslimbroederschap eigenlijk ook een soort salafistische ideologie heeft, maar iets verder ontwikkeld in een meer politieke stroom en meer afhankelijk van de leidinggevende personen die meer hun persoonlijke ego volgen.

Mevrouw **Aukje de Vries**: U geeft eigenlijk aan dat Al Waqf een beetje buiten uw blikveld is geweest tot nu toe. U ziet nu dat daar toch ook banden zijn met de Moslimbroederschap. Kunt u dan ook aangeven wat de ontwikkeling is? Wordt het breder verspreid? Welke ontwikkeling ziet u daarin?

De heer **Sandee**: Ik zie in Nederland heel erg dat je een jongere generatie salafistische predikers hebt die eigenlijk vanaf 2008 allemaal in opleiding zijn gegaan bij de As-Sounnah moskee en hun jongerenorganisatie Al-Yaqeen. Zij prediken allemaal in het Nederlands en zijn invloedrijk geworden in de verspreiding van het salafisme. Je ziet ze ook allemaal terugkomen in de Blauwe Moskee en in Centrum De Middenweg, waar ze allemaal spreken. Als we dan ergens komen in wat we dan een "Nederlandse islam" kunnen noemen of een "bekeerlingenislam", zien we dat dat een soort mix is tussen salafisme en de Moslimbroederschap. De reden waarom je daar terecht komt, is dat heel veel van die salafistische predikers in het Nederlandse preken. Het zijn derde en vierde generatie Nederlanders. Ze zijn het Nederlands machtig en prediken in het Nederlands. Met name de Moslimbroeders sturen sprekers die vloeiend Engels spreken. Het is dus erg makkelijk te volgen en laagdrempelig voor bekeerlingen en voor derde en vierde generatie jongeren hier in Nederland. Je ziet daar dus ook dat ze onevenredig veel invloed krijgen op de jeugd, omdat ze aanspreken. Het zijn leeftijdgenoten, ze weten wat de problemen van de gemeenschap zijn en ze kennen het land. Dat zie je daadwerkelijk komen en dat zie je ook in zoiets als de Al-Fourqaan moskee, waar ze samenkomen. Op die conferenties komt ook een aantal van de mensen die je ook in de Blauwe Moskee hoort. Je ziet ze ook in Centrum De Middenweg.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Geeft u daarmee eigenlijk aan dat de invloed van de Moslimbroederschap in Nederland toeneemt?

De heer **Sandee**: Ze hebben in ieder geval het geld. Mijn gevoel is dat ze daadwerkelijk aan het toenemen zijn, met name onder de bekeerlingen omdat ze een focus leggen op het spreken in het Nederlands en op de jeugd. Daar wordt ook voor betaald uit de Golf, omdat het aantal gewonnen zieltjes, het aantal bekeerlingen, aantoonbaar is. Met name in deze moskee zie je de bekeerlingen binnenkomen.

Mevrouw **Aukje de Vries**: U zegt feitelijk dat het geld dat hier naartoe komt eigenlijk de positie van de organisaties in Nederland die die ideologie of die stroming aanhangen versterkt.

De heer **Sandee**: Ja.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Dan wil ik nog twee andere organisaties aan u voorleggen. Dat zijn de International Islamic Charitable Organisation en de Revival of Islamic Heritage Society. De ene heeft u al even genoemd, de RIHS. Kunt aangeven wat voor type organisaties dit zijn en wat hun eventuele band met de Moslimbroederschap is?

De heer **Sandee**: De RIHS, the Revival of Islamic Heritage Society, is eigenlijk de tegenhanger van de Sheikh Eid Al Thani in Qatar, die daadwerkelijk het salafisme ondersteunt. De Kuwaiti Joint Relief Committee en de Lajnat Al-Da'wa al Islamia zijn de Koeweitse organisaties die door de Moslimbroederschap worden geleid. En om het wat makkelijker te maken: je ziet daar ook weer een persoonlijke unie tussen de directeur van de RIHS en Lajnat Al-Da'wa al Islamia in Koeweit en in Bosnië, waar dezelfde personen het salafisme ondersteunen en ook de Moslimbroederschap. Het is allemaal een beetje moeilijk om het heel direct te zeggen, maar de RIHS is met name gericht op het steunen van het salafisme. Dat hebben ze kennelijk ook gedaan met de As-Sounnah moskee en alFitrah. De RIHS heeft veel problemen gehad in Bosnië, waar die daadwerkelijk financiering verleende

aan Al Qaidaleden en mensen die gericht zijn op de islamitische jihad in Egypte. Er zijn dus directe banden tussen RIHS en het financieren van terroristische organisaties en die zijn vastgesteld in Bosnië en in Albanië. Daar heeft SFOR of EUFOR invallen gedaan en allemaal documenten in beslag genomen waaruit de betalingen duidelijk werden.

Mevrouw **Aukje de Vries**: En de International Islamic Charitable Organisation?

De heer **Sandee**: Dat is volgens mij een club uit Koeweit. Het is een van de Moslimbroederschapsorganisaties waar je veel leiders van de Moslimbroederschap in hebt gehad. Die had niet alleen projecten in Europa. Een klein deel was in Europa, maar ze waren met name heel erg actief in Afrika en in Azië. Daar hebben ze allerlei financieringen gedaan, ik geloof zelfs aan een universiteit in Pakistan. Het is wel een organisatie die niet zal financieren buiten de Moslimbroederschapsideologie. De mensen die in het bestuur zitten, zijn vooraanstaande Moslimbroeders. Ik heb het gevoel dat de invloed daarvan zo langzamerhand een beetje tanende is momenteel.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Hebben deze twee organisaties ook invloed in Nederland?

De heer **Sandee**: Niet dat ik weet, dat ze echt actief zijn geweest in Nederland.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Dan de laatste vraag wat mij betreft. We hebben natuurlijk net een aantal financiers uit het financieringsnetwerk besproken. Zijn er nog personen of organisaties waarvan u zegt dat ze ook een belangrijke rol spelen in Nederland die we nog niet langsgelopen zijn?

De heer **Sandee**: Er is misschien nog iets interessants. Ik weet niet in hoeverre dat nu nog van invloed is. Een van de voormalige penningmeesters van Islamic Relief Nederland was een Zweedse imam -- ik moet zijn naam opzoeken, die informatie zal ik aan de commissie geven -- en die is onlangs

in Zweden veroordeeld voor wapenhandel, erg fascinerend. Hij bleek zijn eigen militie in Homs in Syrië te hebben. Hij ging dus helemaal de gewapende strijd in. Ik geloof dat hij ook penningmeester was van Islamic Relief in Frankrijk en in nog een paar landen. Een zeer invloedrijke imam uit Zweden, van Syrische afkomst, heeft daar dus een aantal activiteiten ontplooid. Ik denk dat die niet echt bij Islamic Relief hoorden, maar wie weet wat dat wel is. Ik denk in elk geval dat dat een interessante persoon is, want daar zitten ook weer allerlei vreemde geldstromen, op de een of andere manier.

Mevrouw **Aukje de Vries**: Wat is dan de link met Nederland?

De heer **Sandee**: Hij is jaren, ik denk vijf of zes jaar, penningmeester van Islamic Relief in Nederland geweest. Dus zijn gelden van een charitatieve organisatie gegaan naar iets waar ze niet heen zouden moeten gaan? Dat is misschien een interessante. Ik zal de informatie die ik heb, delen met de commissie.

De heer **Rog**: Meneer Sandee, deze commissie kijkt ook naar welke maatregelen wij kunnen nemen om ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen tegen te gaan. Ik ga u daar nog een paar vragen over stellen. Eerst wil ik met u terug naar november 2019. Toen stond een artikel in Het Parool waarin u aangaf dat Amsterdam faalt in de aanpak van radicalisering. Kunt u dat toelichten?

De heer **Sandee**: Ja. Ik heb er een heel rapport over geschreven. Laat ik even teruggaan in die gedachte. Wat ik zag, is dat deradicalisering voor een deel in handen werd gegeven van mensen die gelinkt zijn aan de Moslimbroederschap, zoals Yassin Elforkani. Je zag de heer Cheppih, die ook bekend staat als een zeer conservatieve moslim. Als je kijkt naar de beginperiode van zijn activiteiten nadat hij is afgestudeerd in Albanië en Bosnië, zie je dat hij gelinkt is aan de Saudi Joint Relief Committee waarvan de oprichter een van de oprichters van Al Qaida was. Dan kun je een beetje

gaan twijfelen over het deradicaliseringsniveau van deze mensen, die dan in plaats van mensen deradicaliseren ze in de richting van de politieke islam willen sturen. Is dat wenselijk? Ik had daar twijfels over. Als je ziet wie de mensen zijn die daarbij betrokken zijn, heb je daar een groot probleem. Ik heb ook gezien dat een klein groepje niet echt aan het deradicaliseren is en dat als mensen die in de deradicalisering werken met signalen komen, die signalen niet worden opgepakt en onder het tapijt worden geveegd. Ik zag dat Amsterdam niet echt zijn taken deed en daadwerkelijk checkte of dit de juiste mensen waren om te gebruiken voor deradicalisering. Mijn gevoel was heel duidelijk, alles volgende, dat Amsterdam daarin gefaald heeft.

De heer **Rog**: Ontbreekt het de gemeente ook aan mogelijkheden of informatie om op een goede wijze dit soort medewerkers te screenen?

De heer **Sandee**: Ik weet niet wat ze hebben. Je zou in ieder geval een verzoek kunnen indienen bij de dienst die over het screenen van burgerpersoneel in Nederland gaat om dat te doen. Ik denk dat de stad ook zijn eigen werk had kunnen doen, door te kijken wat deze mensen in het verleden hebben geroepen. Ik heb ook het merendeel uit open bronnen gehaald, om het bevestigd te krijgen. Door gewoon goed terug te kijken in open bronnen en een goed dossier bij te houden, weet je ongeveer wat er aan de hand is.

De heer **Rog**: Hoe zou u de houding van de Nederlandse regering omschrijven ten aanzien van beïnvloeding uit de Golfstaten?

De heer **Sandee**: Ik denk dat Nederland een beetje hinkt op een aantal poten. We hebben natuurlijk de vrijheid van religie, wat een heel groot goed is. Wat je aan de andere kant hebt, is dat we misschien een beetje te naïef en goedgelovig zijn. Niet alles wat binnenkomt hoeft gesteund te zijn door de overheid, maar ik heb het gevoel dat landen als Turkije en Qatar -- bij Koeweit heb ik dat gevoel wat minder, trouwens -- een heel bewuste strategie volgen om moslingemeenschappen in het buitenland te

beïnvloeden. Daar zullen we dus zeker wat minder naïef in moeten zijn. We moeten een goede analyse maken van wat de doelen van die landen zijn en wat ze willen bereiken met het ondersteunen van moslimgemeenschappen, maar we zitten aan die vrijheid van religie. Het is dus het afwegen wat we willen doen en hoe ver we willen gaan. Ik denk dat het ook heel belangrijk is dat je als land duidelijk kenbaar maakt wat je wel wil en wat niet. Dan zullen ook in het buitenland mensen er eerder over gaan nadenken.

De heer **Rog**: Ik hoor u zeggen: minder naïef, ook in de relatie met deze landen. Wat betekent dat voor bijvoorbeeld het diplomatieke verkeer?

De heer **Sandee**: Dat betekent dat je af en toe hard moet zijn en moet zeggen: tot hier en niet verder, dit is iets wat we niet accepteren. Doe dat maar in mooie diplomatieke woorden. Ik kom uit de Defensieorganisatie, dus wij zijn nogal kort door de bocht af en toe. Daar kunnen waarschijnlijk prachtige formules voor gevonden worden die men zeker begrijpt.

De heer **Rog**: Heeft u de indruk dat daarop in de afgelopen jaren al ontwikkelingen zijn geweest?

De heer **Sandee**: Ik heb het gevoel dat er zeker een dialoog met Saudi-Arabië aan de gang is en dat er ook een dialoog met de Emiraten gaande is en dat die dat ook zeker willen horen. Waarschijnlijk kwam die dialoog ook samen met de wens in die landen zelf om een verandering plaats te laten vinden. Ik weet niet hoe die dialoog met Turkije verloopt. Ik denk iets stroever momenteel, om het netjes te zeggen. En de Qatari zijn meesters in het ja knikken en nee doen.

De heer **Rog**: Als ik u goed begrijp, zegt u dat er naast die dialoog ook grenzen gesteld moeten worden.

De heer **Sandee**: Ja. Dat is mijn gevoel. Ik zou bijna zeggen dat je misschien een maatregel moet nemen waarmee je dit soort ongewenste financiering stopzet.

De heer **Rog**: Wij komen onder meer met een Wet transparantie maatschappelijke organisaties, die moet leiden tot het inzichtelijk maken van dit soort geldstromen. Is dat een maatregel die goed is, die voldoende is?

De heer **Sandee**: Ik denk zeker dat dat iets is, maar ik zou me kunnen indenken dat je meer de richting opgaat van wat er in Oostenrijk is ingevoerd: het Islamgesetz. Daar heeft de overheid gezegd: dit is wat we willen bereiken, maar we willen dat wel samen doen met de moslimgemeenschap. Er is een dialoog geweest. De Oostenrijkse overheid heeft gezegd: dit zijn onze grenzen, dit zijn onze parameters en daar moeten we binnen blijven en het is aan de dialoog tussen de moslimgemeenschappen en de overheid zelf om tot een besluit te komen wat dat betreft. Ik heb het gevoel dat ze daaruit gekomen zijn. Het is nog steeds mogelijk -- dat heb ik het van het Oostenrijkse ministerie van Binnenlandse Zaken en dat van Buitenlandse Zaken gehoord -- dat er een incidentele donatie komt van een privépersoon voor een moskee. Als er bijvoorbeeld 20 miljoen nodig is om iets te bouwen, kan dat nog steeds in Oostenrijk. Alleen moet er dan een verdrag getekend worden of een officieel document over dat er geen beïnvloeding is. Dat is misschien ook een oplossing.

De heer **Rog**: Geen beïnvloeding?

De heer **Sandee**: Ja.

De heer **Rog**: Maar nog wel de mogelijkheid tot financiering?

De heer **Sandee**: Als het incidenteel is. Ik geloof dat in Oostenrijk eerst wordt getoetst door overheidsinstanties of de persoon of de donatiegever een risico is of niet. Als er een goedkeuring is, kan het alsnog eenmalig geschieden zonder dat er beïnvloeding plaatsvindt. Daar worden dan verdragen over gesloten onderling.

De heer **Rog**: Weet u hoe dit uitpakt? Is daar tevredenheid over in Oostenrijk?

De heer **Sandee**: Het laatste dat ik gehoord heb -- ik heb een paar dagen geleden nog met Oostenrijk gebeld -- is dat dat vrij goed verlopen is. Er zijn natuurlijk ook problemen ontstaan met Turkije, nadat gezegd is dat een aantal Turkse imams het land uit gezet zouden worden. Ik heb het gevoel dat daarin ook alweer een verandering aan het plaatsvinden is. Niet dat het weer wordt teruggedraaid, maar ik geloof dat de boodschap in Ankara is aangekomen en dat de selectie nu op een andere manier plaatsvindt. Dat schijnt tot tevredenheid van beide landen te zijn.

De heer **Rog**: Zijn er andere voorbeelden van landen waar men hierop beleid heeft gezet dat succesvol is?

De heer **Sandee**: Ik heb het verder nog weinig gehoord, om eerlijk te zijn. Het is toch nog allemaal vrij nieuw en het is vrij heikel. Naast de gewone diplomatie, wil je natuurlijk je vrijheid van religie ook nog waarborgen. Het is dus een heikel systeem voor alle landen, maar ik denk dat het mooi zou zijn als er een totale EU-wet zou komen waarin je misschien een totale stop op financiering van religieuze instellingen vanuit het buitenland doet. Ik kan me indenken dat het voor sommige landen ook prettig is om te stoppen met financiering van Scientology vanuit Amerika, om maar totaal iets anders te noemen. Dat zou een mogelijkheid kunnen zijn om in één klap van alle onwenselijke beïnvloeding af te komen.

De heer **Rog**: Als ik u goed begrijp, pleit u ook voor Europese wetgeving op dit gebied?

De heer **Sandee**: Dat zou het handigste zijn, voor iedereen tegelijkertijd.

De heer **Rog**: Zijn er nog adviezen die u de Nederlandse regering of het Nederlandse parlement zou willen geven om die ongewenste beïnvloeding te doorbreken?

De heer **Sandee**: Het enige dat ik kan bedenken, is dat het mooi zou zijn als het in harmonie kan gaan met de moslimgemeenschap. Een van de dingen

die heel belangrijk zijn, is dat hun wensen en noden gehoord worden en dat je er in een gezamenlijk overleg toe kunt komen om beleid te maken waarbij niemand meer voor het hoofd wordt gestoten, waarbij je onwenselijke beïnvloeding uitsluit en waarbij je wel op de een of andere manier in de noden kunt voorzien die soms best te begrijpen zijn: als ik die prachtige kathedraal zie, wil ik ook een mooie moskee hebben. Dat kan ik me ook indenken, dat iemand dat heel graag wil.

De **voorzitter**: Dan zijn we hiermee aan het einde gekomen van dit verhoor.
Hartelijk dank voor uw komst.

Sluiting 14.26 uur.